

miatt válik emlékezetes olvasmánnyá, mely egyszerre tűnhet régimódinak (többek között a médiatudományi megfontolások jóformán teljes figyelmen kívül hagyása miatt) és a – többek között az autofikciós irodalom, a popdívák dalszövegei vagy a közösségimédia-trendek által – csúcsra járatott személyesség és az újra csordultig megtelő stadionok korában nagyon is időszerűnek. [Kijárat]

FODOR PÉTER

Minden elmúlik egyszer

MICHEL HOUELLEBECQ: *MEGSEMMISÜLNI*, FORD. TÓTFALUSI ÁGNES

Kétségtelen, Michel Houellebecq regényeinek megjelenései irodalmi szenzációként jelentenek. A francia sajtóban hol ízekre szedett, hol rajongással dicsért íróra irányuló média- és közönségfigyelem egyik titka, hogy műveiben rendszerint a nyugati civilizáció egészéről mond kíméletlen bírálatot, és mutat egyúttal számunkra cseppet sem biztató jövőképet. A szerzőt életműve legelső darabjaitól kezdve erőteljesen foglalkoztatja az emberi és az európai civilizáció közeli és a távoli jövője, disztópikus művei pedig egyre inkább próféciaként olvastatják magukat. Olyannyira így van ez, hogy a róla szóló kritikákat fellapozva mindig olvasmányos és érdekfeszítő műveinek feltételezett igazságtartalma sokszor mintha már érdekesebb lenne művészi színvonaluknál.

2023-as *Megsemmisülni* című regényében a szerző a régi, jól bevált recepthez folyamodva eddigi életművének számos nagy témáját felvonultatja: terrorizmus, társadalmi elégedetlenség, bevándorlás, rasszizmus, környezeti kihívások, technológiai fejlődés, média, nemzedéki konfliktusok, szexualitás, és mindehhez társul egy tipikus Houellebecq-figura, aki e mintegy 700 oldalas nagypróza szerteágazó cselekményszálait egybetartja. A 2027-ben játszódó politikai thrillernek induló történetben a francia elnökválasztási kampányban és az azt kísérő, a világot veszélyeztető kiberterrorista cselekmények sodrában ismerjük meg a főszereplőt. Paul Raison – a gazdasági miniszter főtanácsadójaként – azért is tisztában van a nemzetközi merényletek veszélyének súlyosságával, Franciaországon túlmutató kockázatával, mert egykori titkosszolgálatos édesapja miatt rálátása van a nemzetbiztonsági szakértők munkájára.

A titkosszolgálati nyomozással, majd a politikai szcéna bemutatásával párhuzamosan bomlanak ki a főhős magánéleti-családi eseményei. Paul édesapja súlyos agyvérzést szenved el, ami miatt magatehetetlenné válik, és ezért hosszabb időt tölt el nála a testvéreivel együtt, akiknek szintén feltárul az életük. Houellebecq az általa tisztelt balzaci mintának megfelelően a társadalmi valóságot tükröző, családregényszerű tablót vonultat fel. Nagy részletességgel megismerünk egy különböző világnézetű és foglalkozásokat űző, sokféleképpen diszfunkcionális, a maga módján boldogtalan családot. Paul a testvéreivel és a rokonaival minden meghittséget nélkülöző, udvarias kapcsolatot tart fenn, saját házassága pedig romokban hever. Feleségével legalább tíz éve ágytól-asztaltól elkülönülve élnek, kiábrándultságuk és

érdektelenségük mértékét mutatja, hogy sem az újrakezdésen, sem a váláson nem gondolkodnak már.

Nem kétséges, hogy a regény elsősorban a francia politika és a közélet iránt érdeklődő olvasók figyelmére tarthat számot. Míg a *Behódolás* a 2022-es elnökválasztásról, a *Megsemmisülni* a 2027-ben esedékesről szól, cselekménye a hivatalban lévő francia elnök második ciklusának végén, 2026-ban kezdődik. Ezzel az időváltással, a jelenünket közelmúltként tárgyalva a szerző ismét a közeljövő egyik lehetséges képzetét vetíti elénk, amit számos valóságpreferenciával támaszt alá. Ugyan az épp regnáló köztársasági elnököt, Emmanuel Macront (a legutóbbi regényéhez, a *Szerotonin*hoz hasonlóan) nem nevezi néven, erre nincs is szükség, több francia közéleti szereplőre (Marine Le Pentől Éric Zemmourig) és médiaszemélyiségre (Cyril Hanounától Stéphane Bernig) tett egyértelmű utalás miatt félreérthetetlen a politikai fikció jelenvalósága. Az is tudható, hogy a regény tehetséges és sikeres gazdasági miniszter hősét, Paul főnökét, Bruno Juge-t (akivel a történetben egyre inkább barátokká válnak) a szerző a jelenlegi miniszterről, az irodalomrajongó (a szerzővel egyébként kiváló viszonyt ápoló) Bruno Le Maire-ről mintázta. Ő azért is fontos szereplő, mert képességei szerint a legalkalmasabb lenne az elnöki pozícióra, de a leköszönő elnök utódjául inkább egy politikai bábfigurát keres, akitől a következő ciklusban visszaveheti majd a hatalmat. Így a választás végül egy, a politikában ismeretlen televíziós műsorvezető celebre esik, akit kampánytanácsadók segítségével rövid idő leforgása alatt alkalmassá tesznek a feladatra. Emlékszünk arra, hogy 2015-ben az iszlamista hatalomátvételt profétáló *Behódolás* megjelenésének napjával tragikusan egybeesett a *Charlie Hebdo* szerkesztősége elleni párizsi terrortámadás (akkori címlap-karikatúrája épp Houellebecqet ábrázolta jövendőmondó mágusként). Bár felfokozott várakozás előzte meg a megjelenését, a *Megsemmisülni* politikai víziója korántsem ilyen radikális, és nem is szólt ekkorát. Azon kívül, hogy Bruno Le Maire-nek még a belpolitikai műsorokban is többször magyarázkodnia kellett, hogy a regény csak fikció, vagyis személy szerint nincsenek elnöki ambíciói, a cselekménye akkor került némileg érdekes fénytörésbe, amikor Macron idén nyáron az európai uniós választások kudarcra után feloszlatta a Nemzetgyűlést, és új választásokat írt ki, amely kockázatos döntés mögött sokan sokféle politikai számítást sejtettek.

Mindent egybevéve azonban Houellebecq olvasói számára tulajdonképpen semmi új nincs abban, ahogy e könyv a politikáról beszél. Ugyanaz a látlelet olvasható ki a regényből, mint amit a Bernard-Henri Lévyvel folytatott, *Közellenségek* címmel közreadott levelezésében is többször megfogalmazott: „nemcsak Franciaország, hanem egész Nyugat-Európa depresszióba süllyedt a dicsőséges harminc év után”. A szerző 2026-ra előretekintve sem vázol fel optimista képet a köz állapotáról. A marketingszempontok és a média által vezérelt politikacsinálás, a választási-politikai manőverek cinikus, tételes bemutatása mellett a politikai alaphelyzet régóta jól ismert: a szélsőjobboldali Nemzeti Tömörülés társadalmi támogatottsága egyre magasabb, a jobboldali-liberális politikai erők még éppen hogy tartják magukat, a klasszikus baloldal azonban leginkább már csak múzeumba való. Roppant szarkasztikus, ahogy a kampánystáb az „öregecske baloldali moralistákat” már csupán arra tartja jónak, hogy a széles tömegekkel közöljék, „van mitől rettegni”, és ezzel felpiszkálják az emberbarátokat, pár százalékkal növelve a centralisták százalékos arányait. A szerző tézise

teljesen világos: a liberális doxa és a kapitalizmus nyereség utáni vágya nem képes biztosítani egy komplex társadalmi rendszer működtetéséhez szükséges mentális energiákat, a nyugati világ egyik vezető hatalma – bármennyire próbál is a háború utáni évtizedek szellemi és gazdasági prosperitásához visszatérni – már túl van a csúcson, a fennálló látszat és privilegizált helyzet legfeljebb még néhány évig-évtizedig tartható fenn. „Paul számára nyilvánvalónak tűnt, hogy az egész rendszer egy hatalmas kollapszus kíséretében össze fog omlani, bár ennek egyelőre még nem tudjuk sem az időpontját, sem a módját – de lehetséges, hogy nem is nagyon távoli időpontban, és erőszakos körülmények között” [513.]. A szimbolikus mezők kimerültek, a társadalmi élet minden aspektusa üres, s ebben a közegben az élet fájdalmasan banális és kiábrándító. Ráadásul a főhős, szintén a korábbi modellekhez hasonlóan, egy meghasonlott figura, minthogy „kitartóan, sőt bizonyos odaadással próbált fenntartani egy társadalmi rendszert, melyről tudta, hogy reménytelenül pusztulásra van ítélve, méghozzá a nem is nagyon távoli jövőben” [513.].

Jóllehet a *Megsemmisülni* a szerző legutóbbi könyveihez (*Behódolás*, *Szerotonin*) hasonló problémák körül forog, sőt, mint már említettem, a nyugati világ kritikájában az egész életmű alapszólama bontakozik ki, leginkább az emberi kapcsolatok szituálása és alaphangoltságának elmozdulása, értéktelített ábrázolása miatt mégsem tekinthető csupán szintézisműnek. Paul családja és az elnökválasztás egymásba érő történetében az apa hirtelen jött betegsége mintegy sorsfordító eseményként tűnik fel, hatására nemcsak a testvéreivel találnak ismét egymásra, de feleségével, Prudence-szal is sikerül újraépítenie a házasságát. Másfelől, bár végső fordulatként kiderül, hogy a főszereplő halálos beteg, és ettől fogva a fő téma a betegséggel való testi-lelki küzdelem, a történet tragikus végkifejlete ellenére a fizikai megsemmisülés mellett az érzelmek feltámadása is kiolvasható a regény zárlatából. Azáltal, hogy az emberi kapcsolatok megtartó erejéről is szól, s azokat valamiképpen megpróbálja függetleníteni a társadalmi történésektől, a szerző voltaképpen szembe is megy a korábbi, súlyosan pesszimista és depressziós műveivel. A végtelen elmagányosodás, közöny, elidegenedés, kapcsolati úr történetei után mintha esélyt adna a családi közösségnek, magánéleti boldogságnak, ám annak, hogy mindez mégsem képes átűtő erővel, sokszor akár csak hitelesnek hatni, részben szerkezeti okai vannak.

A történet különböző, magán- és közéleti szálai folyamatosan és dinamikusan váltják egymást, ám Paul (az utolsó 150 oldalon elbeszéli) betegségtörténete egyértelmű törést okoz a szerkezetben. Olyannyira átcsoportosul az egész könyv, áthelyeződnek a fókuszok, hogy az utolsó két fejezet szinte különálló műként is értelmezhetővé válik. Houellebecq egyéb műveiben (pl. *A térkép és a táj*, *A csúcson*) sem ismeretlen a hirtelen tragédia, a hős életét felülíró dramaturgiai váltás, ám itt a hangsúly radikális áthelyeződésével a regény kétharmadában olvasható történetek többsége (thrillervonal, Paul apjának titkosszolgálati múltja, választási kampány, testvérek sorsa stb.) jórészt elvarratlan marad. Ezáltal mind a kötetet nyitó globális terrorista cselekményszál, mind a francia elnökválasztás, mind a családi események a maguk módján félbeszakadnak.

Mindez természetesen nem önmagában probléma. Sőt akár érthető is lehet: amikor egy ember élet-halál küzdelmet folytat, tudatán kívül rekedhet minden, amit korábban fontosnak tartott. A haldoklás perspektívájából a közvetlen emberi

kapcsolatainkon kívül minden lényegtelennek tűnhet. Ám amennyiben ezt akarja érzékeltetni a regény, nem világos, hogy miért hagy bennünk kétséget az igazi tárgya felől. A történetmesélés arányainak furcsasága ugyanis épp a címben baljósan feltüntetett főtémát teszi nehezen értelmezhetővé. Vajon ki vagy mi fog megsemmisülni az előre jelzett jóslat szerint? A több szálon futó globális thriller és a politikai manipulációk csupán kerettörténetként szolgálnának a főhősnek az utolsó bő száz oldalon olvasható (sugár- és kemoterápiával, durva orvosi beavatkozásokkal kísért) haláltáncához? Mondhatjuk persze, hogy a terrortámadások, a tömeggyilkosságok, az apa visszafordíthatatlan betegsége, majd a főszereplő halála a globálistól a személyes elmúlásig rajzolja fel a cselekmény ívét, de ez az ív csak vajmi nehezen tartja egybe a darabjaira széteső könyvet.

A másik jelentős probléma, hogy a halál felé forduló lét radikalitásának, a létezés végső kérdéseinek ábrázolásához a korábban jól bejáratott, a társadalmi és a személyes problémák elválasztására képtelen Houellebecq-i hős személyisége és eszköztára roppant kevésnek mutatkozik. Paul, az (anti)hős a dolgok iránti közönye és apátiája folytán ugyanis sem a középkorúság többretegű egzisztenciális válságát, sem a halállal való szembenézést nem tudja megjeleníteni, igazán átélhetővé tenni. A testi leépülés drámaiságát érzékeltető részletekben leginkább az foglalkoztatja, hogy rákbeteg testével meddig és hogyan működhet a szex, de a fizikai síkon túlmutató, metafizikainak ható merengései – a Pascal-áthallások ellenére is – többnyire lapos szövegekbe futnak ki: „Vajon mennyi ideje van még hátra? Egy hónap? [...] Esetleg egy év? [...] És aztán jön a semmi, egy radikális és végleges semmi. Semmit sem lát többé, semmit nem hall többé, semmit nem érez, és nem érint többé, soha. Valószínűleg a tudata is teljesen eltűnik, mintha soha nem is létezett volna, a teste ott rohad majd a földben [...] És a világ folytatódik, az emberek párosodni fognak, vágyakat éreznek, célokat tűznek ki maguk elé, álmokat dédelgetnek; de mindez nélküle zajlik majd tovább. Halovány nyomot hagy az emberek emlékezetében, és majd ez a nyom is kitörlődik” [602.]. A belső ürességre az álomleírások is rávilágítanak, amelyek voltaképpen semmiféle megoldókulcsot nem adnak a történethez, s ilyen értelemben a számos egyéb mellékszálhoz hasonlóan a semmibe futnak.

Houellebecq 1994-ben megjelent, *A harcmező kiterjesztése* című első regényének elbeszélője-főhőse azon tűnődött, hogy az emberi kapcsolatok leépülése jó néhány kérdést felvet a kortárs regényírást illetően is, hiszen a „regényforma nem arra született, hogy a közömbösséget vagy a semmit írja le”. E majdnem harminc évvel később született regény, bámmennyire jól láthatóan igyekszik is némiképp felemelő zárlatot adni, egy ilyen, alapvetően mozdulatlan világkép szerint formált, kívülről elidegenedett hőstől nehezen várható el, hogy az elmúlást ne csupán nyomasztó megsemmisülésként élje meg, és a halál árnyékában megpróbálja rálátni élete értékeire és teljességére. [Magvető]

RADVÁNSZKY ANIKÓ